

privrženosti (str. 7–8) što dovodi do ‘kalifornizacije’ društva (str. 12). U skladu s komunitarističkim nepovjerenjem u pojedinca da promjeni bilo što u sebi ili oko sebe, Bell zagovara teoriju iz koje se mogu izvesti ‘pro-komunalne’ političke mjere kao što su obvezna civilna nacionalna služba, ekonomija orijentirana na proizvođača, zaštita ugroženih jezičnih zajednica, stroži zakoni o razvodu ili obrazovanje koje stvara suradnju. Većina ovih mjera dopustiva je pa čak i poželjna i iz perspektive liberalne teorije, s tom razlikom da inicijativa mora doći od pojedinca a ne države. Stoga će i oni uvjereni liberali koje Bell nije uspio prevesti u komunitaristički tabor s mnogo pažnje morati razmotriti prijedloge koji su izneseni u ovoj knjizi.

Tvrtko Jolić

*Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54/IV,
HR-10000 Zagreb
tvrtko@filist.fizg.hr*

George Herbert Mead, *Um, osoba i društvo sa stajališta socijalnog biheiorista*, priredio i uvod napisao Charles W. Morris, s engleskoga preveo Srđan Dvornik, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 2003, xxx + 392 str.

Simbolički se interakcionizam, kao izrazito američka grana sociologije, razvio iz rada skupine američkih filozofa koja uključuje Johna Deweya, Williama I. Thomasa i Georgea Herberta Meada. Premda je naziv *simbolički interakcionizam* ponudio Herbert Blumer, koji je sistematizirao osnovnu teorijsku i metodološku poziciju i principe simboličkog interakcionizma, Mead se, među raznim filozofima koji su pridonijeli razvoju te sociološke grane, obično smatra najvažnijom pojavom na tom području.

Meadova knjiga *Um, osoba i društvo* prvi je prijevod ovoga djela na hrvatski jezik, a objavila ju je Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo. Glavni priređivač i autor uvoda je Charles W. Morris, dok je za prijevod s engleskoga na hrvatski jezik odgovoran Srđan Dvornik.

Tijekom svoga rada na Sveučilištu u Chicagu gdje je predavao socijalnu psihologiju Mead se pokazao kao izvrstan predavač, a za njegova se predavanja u predavaonici uvijek tražilo “mjesto više”. No premda izuzetan predavač, nije bio toliko redovit i sistematičan u objavljivanju svojih radova. Tako knjiga *Um, osoba i društvo* nije autorsko djelo u klasičnom smislu, jer nije proizašla iz Meadova pera. Ona je nastala 1934. godine kao rezultat redovitog posjećivanja Meadovih predavanja, a na temelju bilježaka i sjećanja njegovih studenata koji su je, pod uredničkom palicom Charlesa W. Morrisa, sastavili i objavili.

Knjigu čini nekoliko većih dijelova. Prvi dio odnosi se na različita gledišta biheviorizma. Premda ga Mead nije koristio, termin “socijalni biheviorizam” može poslužiti za karakterizaciju odnosa njegove pozicije spram pozicije Johna B. Watsona, jednog od značajnih predstavnika socijalnog biheviorizma. U ovom se dijelu knjige govori o odnosu socijalne psihologije i biheviorizma, biheviorističkom značaju stavova i gesta, o nastanku paralelizma u psihologiji, o paralelizmu i dvosmislenosti

“svijesti” te o programu biheviorizma. Sljedeća tri dijela knjige nose podnaslove koji čine njezin glavni naslov. To su “Um”, “Osoba” i “Društvo”. Na kraju se, uz još neke dodatne oglede, nalaze bibliografija radova te pogovor i kazalo važnijih pojmova.

Da bi se prijevod ovog djela na hrvatski jezik mogao adekvatno vrednovati, valja spomenuti da su temeljne rasprave iz simboličkog interakcionizma, koje Mead izlaže u ovoj knjizi, značajno utjecale na razvoj suvremenijih oblika sociologije koji se oslanjaju na ovu orijentaciju. Važnost njegovih rasprava zasigurno proizlazi i iz činjenice da se Mead pokazao kao vrlo istančan promatrač i samopromatrač najsloženijih procesa koji se odvijaju unutar i u okružju pojedinca u njegovim naporima da shvati svijet oko sebe, kreira ga i interpretira. U svojim se raspravama Mead zanima za razumijevanje, ne prvenstveno motiva ljudskog djelovanja, već mehanizama koji djelovanje omogućuju i usmjeravaju u određenom pravcu. Polazna pretpostavka za objašnjenje tih mehanizama temelji se na ideji da ponašanje pojedinca nije moguće objasniti, niti potaknuti bez postojanja organiziranog ponašanja, odnosno djelovanja ljudske grupe. Iz toga proizlazi da su ljudska misao, iskustvo i vladanje bitno društveni. Njihova je priroda rezultat činjenice da ljudska bića uzajamno djeluju putem simbola, od kojih su najvažniji sadržani u jeziku.

Pojam *simbol* bitan je element u Meadovu radu, a njegovo mu je tumačenje osiguralo najznačajnije mjesto utemeljitelja simboličkog interakcionizma. Simboli su stvari, odnosno pojave, uz pomoć kojih se odvija komunikacija u društvenom svijetu. Oni ne predstavljaju naprosto neki predmet ili događaj, već ih na određeni način definiraju i upućuju na reakciju na njih. Simboli nameću predmetima i događajima određena značenja, i time uglavnom isključuju druga moguća značenja. Da bi poslužili komunikaciji, simboli stoga moraju biti zajednički, moraju imati univerzalno značenje. Interpretacija pojedinog simbola je u pravilu istoznačna, no može biti podložna promjenama konteksta i individualnim tumačenjima. Bez simbola ne bi bilo niti ljudske interakcije niti ljudskoga društva. Simbolička je interakcija nužna budući da čovjek nema instinkte koji bi upravljali njegovim ponašanjem. On nije genetski programiran da automatski reagira na određene poticaje. Stoga, da bi preživio, mora konstituirati svijet značenja i u njemu živjeti.

Društveni se život može odvijati samo ako su pripadnicima simboli uglavnom zajednički. Drugim riječima, “zajednički simboli” predstavljaju osnovu komunikacije u društvu, odnosno osnovu samoga društva i bez njih bi smisljena komunikacija bila nemoguća. Zajednički simboli, međutim, osiguravaju samo sredstva pomoću kojih se postiže interakcija. Da bi se interakcija odvijala, svaka osoba koja je u nju uključena mora interpretirati značenja i namjere drugih. To je omogućeno postojanjem zajedničkih simbola, ali se zapravo postiže procesom kojeg Mead naziva “preuzimanjem uloga”. U tom procesu pojedinac preuzima ulogu drugoga tako da se u mašti postavlja u položaj osobe s kojom je u interakciji. Druga osoba u interakciji može preuzeti ulogu prvog pojedinca, interpretirati njegovu interakciju i tada, na temelju te interpretacije, nastaviti ili zatvoriti interakciju. Na taj se način ljudska interakcija može shvatiti kao kontinuirani proces interpretacije, u kojemu svatko preuzima ulogu drugoga.

U procesu preuzimanja uloga, pojedinac razvija pojam o svome “ja”. Govoreći o osobi, Mead radi značajna razlikovanja objašnjavajući elemente od kojih je “osoba” izgrađena. “Osoba” se sastoji od nekoliko elemenata: “ja”, “mene” i “uopćeni drugi”. Mead tvrdi da se pojam o svome “ja” može razviti samo ako pojedinac može doživljajno izaći iz sebe na takav način da postane sam sebi objektom. Da bi to postigao, mora sam sebe promatrati sa stajališta drugih. Iz toga proizlazi da se podrijetlo i razvoj pojma o sebi nalazi u sposobnosti da se preuzme uloga drugoga. Pojam o vlastitome “ja” nije prirodan, već se stječe tijekom djetinjstva. “Ja” je djelomično osviješteni

dio neke osobe, on je dio svijesti koji je samo dijelom poznat. Njegov se veliki dio skriva u podsvijesti svakog čovjeka i stoga se simbolički interakcionizam toliko ne bavi tim područjem ljudske osobe. "Mene" je, za razliku od "ja", socijalizirani, vanjski, očekivani i djelomično predvidljivi dio osobnosti neke ličnosti. Kao takav, nastaje u dinamičkoj interakciji između "ja", "mene" i "uopćenog drugog".

Mead raspoznaje dvije glavne faze u razvoju ljudske osobnosti, odnosno svijesti. Prva faza je "faza igre" (*play*) u kojoj dijete igra uloge koje nisu njegove. U toj se fazi dijete ustvari igra sa samim sobom. Druga faza je "faza zajedničkog igranja", odnosno igranje igre (*game*). U toj se fazi igra sve više određuje i razumije pomoću različitih pravila. Dok sudjeluje u igri, dijete sebe počinje promatrati sa stajališta različitih sudionika. Da bi igralo igru kao što je nogomet ili košarka, dijete mora postati svjesno svoga odnosa prema ostalim igračima. Ono se mora postaviti u njihove uloge da bi ocijenilo svoju ulogu u igri i pri tome se vidi s kolektivnog stajališta drugih igrača. Ono sebe u tom trenutku vidi iz gledišta "uopćenog drugog", tvrdi Mead. Značaj kategorije "uopćeni drugi" nije vidljiva i primjenjiva samo u području sportskih igara i zajednice, već bi bez nje bilo nemoguće provesti bilo koji tip socijalizacije.

Po Meadovu mišljenju, razvoj svijesti o sebi bitan je dio procesa kojim se postaje ljudsko biće. Za razliku od ljudi, životinje razmjenjuju geste, odnosno pokrete, ali pri tome ne razmišljaju niti su podložne djelovanju "uopćenog drugog". Ljudska svijest tvori osnovicu za razmišljanje i djelovanje, i temelj je ljudskog društva. Bez svijesti o sebi, pojedinac ne bi mogao usmjeravati svoje djelovanje ili reagirati na djelovanje drugih. Sve dok je "pri sebi", pojedinac funkcionira poštujući mnoga pounutrena pravila koja su socijalizacijom usađena u njega. U trenutku kada mu "pukne film", on zaboravlja naučeno ponašanje upravljano sistemom "uopćenog drugog" i počinje reagirati poput životinje.

Uz svijest o sebi, pojedinac može vidjeti sebe kao što ga drugi vide. Kad preuzme ulogu drugih, promatra sebe s toga stajališta i postaje svjestan tuđih mišljenja o sebi. To predstavlja osnovicu za suradnju u društvu. Pojedinac će postati svjestan onoga što se od njega očekuje i bit će sklon da u skladu s time modificira svoje postupke. Bit će svjestan općih stavova zajednice i prosuđivat će i ocjenjivati sebe u smislu "uopćenog drugog".

Analizirajući Meadova stajališta vezana uz simbolički interakcionizam, dolazimo do zaključka da je Mead slijedio socijalno-psihološku orijentaciju. Stoga je kategorija društva, kao treći element socijalne interakcije (uz *um* i *osobu*), zapravo stvar dogovora. Društvo se stalno mijenja i ono je samo okvir za socijalnu interakciju. Ono je podložno promjenama koliko i proces nastajanja ideje o "osobi" ili "umu". Upravo u poteškoćama pri određivanju strukture društva te objašnjenju njegova sastava neki vide slabosti socijalno-interakcionističke orijentacije.

Na temelju Meadove ideje simboličkog interakcionizma, razvijale su se i danas se razvijaju mnoge sociologijske teorijske orijentacije. Njegova stajališta iznesena u ovoj knjizi čine temelj za razvoj simboličkog interakcionizma, te značajan doprinos socijalnoj psihologiji. Utjecala su i na razvoj etnometodologije, dramaturšku analizu E. Goffmana te dijelom i na fenomenologijsku sociologiju. Zbog svoje znanstvene vrijednosti, ali i zbog sugestivnog i razgovornog tona kojim je napisana, ova će knjiga zasigurno pronaći svoje čitatelje i među psiholozima, sociolozima, lingvistima, filozofima, ali i ostalim znatiželjnicima.

Alica Bačeković

Ekonomska i birotehnička škola Bjelovar

Dr. Ante Starčevića 26/III

HR-43000 Bjelovar

alica5@net.hr